

середньо парламентом або спеціально утворюваним представницьким органом), що має на меті забезпечити верховенство парламенту в політико-правових відносинах як єдиного загальнодержавного органу всенародного представництва.

Спосіб заміщення глави держави, як свідчать результати проведеного дослідження, має суттєве значення для загальної характеристики форми правління, однак далеко не вичерпує її. Тому перспективним вбачається подальша розробка питань порядку формування інших вищих органів державної влади за різних форм правління, що дозволить повніше визначити взаємозв'язок і взаємозалежність цих категорій.

Список літератури: 1. *Гомеров И.Н.* Государство и государственная власть: предпосылки, особенности, структура. – М.: ЮКЭА, 2002. – 832с. 2. *Григонис Э.П., Григонис В.П.* Конституционное право зарубежных стран: курс лекций. – СПб.: Питер, 2002. – 416с. 3. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Т. 1-2. / Отв. ред. *Б.А.Страшун*. – М.: Изд-во БЕК, 1999.- 784с. 4. *Краснов Ю.К.* Государственное право России. История и современность. – М.: Юристъ, 2002. – 733с. 5. *Малицкий А.* Советское государственное право (очерки). – Х.: Юрид. изд-во НКЮ УССР, 1926. – 307с. 6. *Мишин А.А.* Конституционное (государственное) право зарубежных стран. – М.: Белые альфы, 1998.- 456с. 7. *Моль Р.* Энциклопедия государственных наук. – М.-Спб.: Изд. Вольфа, 1868.- 591с. 8. *Мухаев Р.Т.* Теория государства и права. – М.: Приор, 2001. – 464с. 9. *Никольский Д.П.* Государственное право: Популярные лекции для самообразования. – Спб.: Б.и., 1903.- 144с. 10. *Петров В.С.* О понятии формы государства // Вопр. сов. государства и права: Учен. зап. ЛГУ. – Серия юрид. наук, 1955. – Вып. 6. – С. 64- 83. 11. *Сапронова М.А.* Арабский восток: власть и конституции. – М.: МГИМО, 2001. – 328с. 12. *Сапронова М.А.* Государственный строй и конституции арабских республик. – М.: Муравей, 2003.- 216с. 13. *Тарановский Ф.В.* Энциклопедия права. – С-Пб.: Лань, 2001.- 560с. 14. Теорія держави і права / За ред. *В.В.Копейчикова, С.Л. Лисенкова*. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 368с. 15. *Тохян Ф.* Конституційний порядок президентських виборів в сучасному світі (сравнительно-правовое исследование). – Ереван: Мхитар Гош, 1998.- 285с. 16. *Чиркин В.Е.* Конституционное право зарубежных стран. – М.: Юристъ, 1997.- 568с. 17. *Чиркин В.Е.* Конституционное право: Россия и зарубежный опыт. – М.: Зерцало, 1998.- 448 с. 18. *Чудаков М.Ф.* Конституционное (государственное) право зарубежных стран. – Мн.: Новое знание, 2001.- 576 с. 19. *Шершеневич Г.Ф.* Общая теория права. – М.: Изд. Башмаковых, 1912.- 511с. 20. *Шувалова В.А.* Правовое положение главы государства в системе высших органов власти и управления зарубежных стран. – Х.: ХИВД, 1994. – 28с.

Надійшла до редакції 05.09. 2003 р.

УДК 342.25

*П.М. Любченко, канд. юрид. наук
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ФУНКЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИЧНОГО Й НОРМАТИВНОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Однією з основних категорій, яка характеризує правовий статус ор-

ганів публічної влади, є функції. Від якості їх нормативного регулювання залежать ефективність і дієвість системи місцевого самоврядування в цілому, тому їх дослідженню в науковій літературі приділяється так багато уваги. Функції територіальних громад і їх органів в своїх роботах аналізували М.О. Баймуратов [3], О.В. Батанов [6], О.Н. Ярмиш і В.О. Серьогін [23]. Незважаючи на значну кількість наукових робіт, необхідно відзначити, що проблема теоретичного й нормативного регулювання функцій місцевого самоврядування залишається актуальною. Метою цієї статті є дослідження функцій місцевого самоврядування, формулювання висновків і пропозицій щодо найбільш оптимального їх правового регулювання, що має як теоретичне так і практичне значення на сучасному етапі розвитку законодавства в Україні.

Функції в науковій літературі визначаються по-різному: у математиці – як залежність однієї величини від іншої, у філософії – як зовнішній прояв властивостей будь-якого об'єкта, спосіб його поведінки у певній системі відносин; у соціології – як роль, яку виконує певний соціальний інститут чи процес стосовно цілого [8, с.1300]. Учені-економісти трактують її як сукупність дій, однорідних за деякими ознаками і спрямованих на досягнення мети управління [22, с. 84].

Держава виконує свою роль у політичній системі через функції, що виступають одночасно і як способи вирішення тих чи інших суспільних проблем, і як напрямки діяльності державних органів та установ [13, с. 172]. В адміністративному праві функція – це прояв діяльності, обов'язок виконання певної роботи, призначення, роль тощо [12, с. 26]; в управлінській термінології вона виражає спеціалізований вид діяльності (трудові процеси у сфері управління), які забезпечують формування способів керівного впливу [15, с. 41]. Р. Драго вважає, що функція – це залежність між завданням (поняттям науки державного управління) і компетенцією (правовою категорією) [10, с. 54].

Під функціями місцевого самоврядування правознавці розуміють: основні напрямки діяльності статутарно оформлених структур та органів [2, с. 467]; основні напрямки муніципальної діяльності [16, с.112]; діяльність населення місцевої територіальної одиниці по управлінню місцевими справами.

До функцій місцевого самоврядування, які визначаються його місцем у правовій і політичній системі суспільства, відносять:

- забезпечення участі населення у вирішенні питань місцевого значення;
- забезпечення комплексного розвитку відповідних територій;

- управління комунальною власністю і фінансовими ресурсами;
- задоволення соціально-культурних та інших життєво важливих потреб населення;
- захист прав населення у вирішенні питань місцевого значення;
- здійснення делегованих повноважень органами державної виконавчої влади [17, с. 572].

В.В. Кравченко і М.В. Пітцик під цим поняттям мають на увазі основні напрямки діяльності територіальних громад, органів місцевого самоврядування у вирішенні їх завдань (муніципальної діяльності). Найважливішими з них, вони називають:

- а) залучення населення до участі у вирішенні питань місцевого й загальнодержавного значення;
- б) використання комунальної власності, а також володіння й управління нею;
- в) забезпечення комплексного соціально-економічного й культурного розвитку відповідної території;
- г) надання соціальних послуг населенню;
- д) забезпечення законності, громадської безпеки, правопорядку, охорона прав, свобод і законних інтересів громадян;
- е) соціальний захист населення, сприяння працевлаштуванню громадян;
- є) захист прав місцевого самоврядування [14, с. 72].

Серед функцій місцевого самоврядування можна вирізнити постійні і тимчасові, внутрішні і зовнішні, стратегічні і тактичні, за формами і сферами діяльності. Їх аналіз свідчить, що одні з них співпадають за метою своєї реалізації, другі мають протилежну спрямованість своєї дії, треті доповнюють одна одну, четверті здійснюються в різних площинах, тобто і не суперечать, і не доповнюють, і не співпадають одна з одною. За формами діяльності виділяють нормотворчу, управлінську, установчу, контрольну і правохоронну функції [23, с. 508].

У процесі реалізації нормотворчої функції здійснюється правове регулювання суспільних відносин, які виникають у зв'язку з вирішенням питань місцевого значення: прийняття статутів територіальних громад, інших актів локального характеру, встановлення на підставі Конституції і законів України загальнообов'язкових правил, норм поведінки й діяльності фізичних і юридичних осіб.

Управлінська функція – це виконавчо-розпорядча діяльність територіальної громади, її органів, посадових осіб по управлінню комунальною власністю, складанню й виконанню місцевих бюджетів тощо.

Реалізуючи установчу функцію, представницькі органи місцевого

самоврядування вирішують питання щодо визначення кількісного складу ради, переліку постійних комісій, структури виконавчих органів ради, апарату ради, забезпечуючи таким чином повну організаційну самостійність місцевого самоврядування.

Контрольна функція має різні вектори спрямованості. Територіальна громада контролює діяльність депутатів, місцевих рад, сільських, селищних, міських голів, а у випадку незадовільного виконання ними своїх завдань приймає рішення про дострокове припинення їх повноважень. Місцева рада контролює діяльність постійних та інших комісій, депутатів (звіти, повідомлення), виконавчих органів (звіти, розгляд депутатських запитів), комунальних підприємств. Органи й посадові особи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень здійснюють контроль за виконанням бюджету і програм соціально-економічного й культурного розвитку, дотриманням правових актів місцевого характеру і взагалі законодавства на відповідній території. Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад у процесі реалізації делегованих повноважень контролюють: додержання правових приписів щодо захисту прав споживачів, житлового, земельного й природоохоронного законодавства; забезпечення соціального захисту працівників, зайнятих на роботах із шкідливими умовами праці, а також якість проведення атестації робочих місць; належну експлуатацію й організацію обслуговування населення підприємствами житлово-комунального господарства, торгівлі й громадського харчування, побутового обслуговування, транспорту, зв'язку; технічний стан, використання й утримання об'єктів нерухомого майна всіх форм власності.

Правоохоронна функція реалізується в перебігу забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян на підвідомчій території (охорона громадського порядку, забезпечення громадської безпеки на вулицях, транспорті, в інших громадських місцях), вирішення земельних спорів, сприяння діяльності суду, прокуратури, юстиції, служби безпеки, внутрішніх справ, адвокатури [23, с. 569].

Вирізняють функції універсальні, придатні для будь-якого процесу управління, і специфічні, які застосовуються у сфері управління персоналом, наприклад, для вирішення разових чи специфічних завдань. Д.Н.Бахрах під загальними (універсальними) функціями розуміє єдині типові взаємовідносини між суб'єктами й об'єктами соціального управління, стійкі, відносно самостійні, спеціалізовані види управлінської діяльності [7, с. 73].

Аналізуючи сферу діяльності суб'єктів місцевого самоврядування,

можна виділити соціальну, економічну, політичну, фінансову, екологічну, охорони правопорядку, культурну, наукову та інші функції залежно від завдань, які стоять перед територіальною громадою, а також функцію забезпечення загальних умов ефективного розвитку кожної з названих сфер і їх складників. Зокрема, *соціальна* функція виявляється в наданні соціальних послуг населенню, підтримці знедолених, бідних, інвалідів, людей похилого віку; *економічна* – у визначенні порядку й умов господарської діяльності; *політична* – у регулюванні відносин різних груп і соціальних верств населення, щоб їх протистояння не виходило за встановлені межі (визначення правил “політичної гри”), інтереси одних груп не реалізовувалися за рахунок інших і на шкоду їм; *ідеологічна* – у популяризації загальнолюдських цінностей, культурних, спортивних видів зайнятості населення, відмові від підтримки окремих релігій, сприянні вільному вибору членів територіальної громади ідеологічних уподобань.

Особливе значення має функція забезпечення балансу інтересів різних суб’єктів, наприклад, виробників і споживачів, роботодавців і працівників, пішоходів і власників транспортних засобів, що часто вимагає відповідного обмеження діяльності окремих суб’єктів.

Різними за своїм змістом є функції місцевого самоврядування і функції окремих органів. Перші здійснюються за участю всіх суб’єктів, другі, як правило, можуть бути реалізовані тільки відповідним органом. Функцію останнього можна визначити як призначення цього органу в системі місцевого самоврядування, яким обумовлюється характер повноважень, що входять до його компетенції. Таким чином, можна виокремити функції: територіальної громади; органів самоорганізації населення; місцевих рад; сільського, селищного, міського голови; виконавчих органів рад; комісій місцевих рад; посадових осіб місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування міста Києва, на відміну від інших, мають специфічні функції – так звані столичні [21]. Законодавство покладає на відповідні органи виконання тих чи інших функцій, причому в різноманітних комбінаціях і стосовно різноманітних керованих об’єктів.

Функції органів, посадових осіб місцевого самоврядування похідні від функцій місцевого самоврядування. В основі переходу від функцій місцевого самоврядування до функцій конкретних органів їх посадових осіб лежить один головний критерій – орієнтація на об’єкт управління: змінюється об’єкт (кількісно, якісно) – змінюються й функції.

На першому плані знаходиться територіальна громада, основний продуцент функцій і повноважень інших суб’єктів системи місцевої

влади. О.В. Батанов вважає, що функції територіальних громад – це основні напрямки й види муніципальної діяльності цих спільностей щодо реалізації права громадян на участь у місцевому самоврядуванні, які виражають волю й інтереси місцевих жителів і забезпечують здійснення ними взаємовідносин з державою, її органами, органами місцевого самоврядування в межах Конституції і законів України [6, с. 24].

І.В. Видрін до функцій територіальних громад відносить:

- інтегративну, яка полягає у зміцненні міжособистісних зв'язків, об'єднанні зусиль людей в інтересах усіх і кожного;
- соціального контролю за діяльністю й поведінкою членів колективу, яка, проте, не повинна цілком регламентувати поведінку конкретної особистості;
- виробничу, що служить цілям задоволення повсякденних потреб членів територіального колективу;
- виховну, пов'язану з формуванням політичної свідомості й активності членів колективу;
- політичну, покликану, з одного боку, представляти різні інтереси населення за місцем проживання, а з іншого – забезпечувати реалізацію громадянами конституційного права брати участь в управлінні державними і громадськими справами [8, с. 90].

Класифікація функцій територіальної громади пов'язана з предметною характеристикою їхньої діяльності, тобто з тим, на які групи суспільних відносин вона впливає. Тому слід розрізняти об'єктні функції територіальних громад – економічні, політичні, соціальні, культурно-освітні, екологічні:

- економічні полягають у розгляді й вирішенні економічних питань місцевого значення, у виконанні програм економічного розвитку сіл, селищ, міст;
- політичні виявляються в забезпеченні реалізації громадянами права брати участь в управлінні державними і громадськими справами, обранні органів місцевого самоврядування;
- соціальні знаходять свій прояв у встановленні додаткових гарантій соціального захисту населення, поданні адресної допомоги особам, які її потребують;
- культурно-освітні – у створенні умов для розвитку культури, збереження і відтворення національно-культурних традицій, виховання дітей і молоді, здобуття повної загальної середньої освіти;
- екологічні – у забезпеченні реалізації громадянами свого права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Ці функції мають переважно внутрішній характер, їх реалізація відповідає насамперед інтересам

певної територіальної громади.

Але локалізація функцій має досить умовний характер, оскільки територіальні громади постійно контактують між собою, з державою в особі державних органів, з аналогічними інституціями іноземних держав. О.В. Батанов пропонує зовнішні функції територіальних громад класифікувати за певними критеріями, зокрема:

а) за об'єктами зовнішньої діяльності, тобто за певними галузями і сферами життя (наприклад, зовнішньополітична, зовнішньоекономічна, зовнішня соціально-культурна, зовнішньоекологічна);

б) за рівнями управління (приміром, стосунки між територіальними громадами, зв'язки між громадами й державою і її органами, міжнародні зв'язки територіальних громад) [5, с. 22].

Зовнішній характер функцій обумовлений діяльністю територіальних громад поза межами адміністративно-територіальних одиниць. Вони характеризують входження локальних колективів в оточуюче співтовариство, окреслюють їх особливе місце в системі місцевого самоврядування й розкривають роль цих спільнот у здійсненні регіональної й загальнодержавної політики. Однак поділ функцій на внутрішні й зовнішні не позбавляє їх взаємозв'язку. Зовнішні функції територіальних громад є похідними від внутрішніх потреб і завдань, вирішити які прагне місцеве самоврядування [18, с. 115].

М.О. Баймуратов і О.В. Батанов пропонують вирізняти функції територіальних громад відповідно до статусу адміністративно-територіальних одиниць, у межах яких здійснюється місцеве самоврядування. Це функції:

а) територіальних громад сіл і селищ;

б) територіальних громад міст (районного значення);

в) територіальних громад районів у містах;

г) територіальних громад міст обласного підпорядкування, міст Києва та Севастополя [4, с. 35]. Такий поділ, на їх думку, стане на перешкоді втручання різних суб'єктів місцевого самоврядування у справи один одного і сприятиме цивілізованому співробітництву територіальних громад.

Окрему групу функцій становить діяльність територіальної громади щодо обрання посадових осіб, органів місцевого самоврядування і здійснення за ними контролю. Територіальні громади мають виключне право обирати депутатів місцевих рад, сільських, селищних і міських голів. Органи й посадові особи місцевого самоврядування є підзвітними, підконтрольними й відповідальними перед територіальними громадами. Вони періодично, але не менш ніж двічі на

рік, інформують населення про виконання програм соціально-економічного й культурного розвитку, місцевого бюджету, з інших питань місцевого значення, звітують перед громадами про свою діяльність. Реальність контрольної функції підтверджується правом останніх у будь-який час достроково припинити повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування, якщо вони порушують Конституцію або закони України, обмежують права і свободи громадян, не забезпечують здійснення наданих їм законом повноважень.

Серед функцій територіальних громад особливе місце займають:

- а) сприяння стабільності суспільства;
- б) забезпечення основних соціально-економічних прав громадян;
- в) залучення громадян до вирішення питань місцевого значення й управління комунальною власністю.

Характеристика функцій територіальних громад дозволяє зробити висновок: всі вони утворюють систему, елементи якої спрямовані на вирішення окремих завдань місцевого значення; наскільки вони багатогранні й різнопланові – настільки різноманітні функції територіальних громад.

Функції органів місцевого самоврядування визначають як основні, тобто найбільш загальні й постійні напрямки і види муніципальної діяльності, які виражають волю й інтереси відповідних територіальних громад і забезпечують здійснення ними взаємовідносин з юридичними особами, розташованими на їх території, з державними органами, громадськими об'єднаннями та громадянами в межах повноважень, наданих чинним законодавством України [11, с. 22]. Напрямки діяльності розподіляються між органами й посадовими особами залежно від місця кожного з них в системі місцевого самоврядування. Кожному суб'єктові притаманні свої функції; буває, що одну й ту ж функцію можуть реалізовувати декілька органів (так представницька функція належить сільській, селищній, міській радам, а також відповідним головам).

Виконавчу функцію місцевого самоврядування реалізують виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у місті рад. Посадові особи місцевого самоврядування здійснюють організаційно-розпорядчі й консультативно-дорадчі функції [20, ст. 1]. Ефективна діяльність суб'єктів місцевого самоврядування щодо захисту й забезпечення прав членів територіальної громади можлива лише при широкому залученні населення до процесу опрацювання і прийняття рішень, формування й урахування громадської думки на рівні мікрорайону, кварталу, вулиці, будинку. Здійснення функцій місцевого самоврядування неможливе без відповідного фінансового забезпечен-

ня, тому в ст. 9 Європейської хартії місцевого самоврядування закріплено право органів останнього володіти й вільно розпоряджатися достатніми власними коштами при реалізації своїх функцій.

Поза увагою законодавця залишилося питання розмежування функцій місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, що часто породжує конфліктні ситуації. Різне розуміння меж здійснення повноважень цими органами стає на заваді подальшому розвитку місцевого самоврядування. Розмежування функцій місцевого самоврядування і держави, їх органів і посадових осіб, на наш погляд, доцільно провадити, керуючись принципом субсидіарності, сформульованим в енцикліці Папи Пія XI: "Не можна змінювати або порушувати цей найважливіший принцип соціальної філософії: повноваження, які вони здатні здійснювати з власної ініціативи і власними засобами, не повинні бути відібрані в людей і передані громаді. Так, було б несправедливо й суттєво порушило б громадський порядок, якщо забрати в нижчого соціального утворення функції, які воно може здійснювати саме, і передати їх соціальному утворенню вищого порядку. Єдина мета будь-якого суспільного втручання полягає у тому, щоб допомогти членам суспільства, а не знищити або поглинути їх" [Цит. за: 19, с. 10]. Розмежуванню функцій місцевого самоврядування і держави та їх органів сприятиме також чітке визначення в законодавстві інтересів місцевих і держави, що автоматично призведе до структуризації й розмежуванню компетенції цих суб'єктів, виключення з практики їх функціонування і взаємодії подвійності, дублювання й колізій компетенційних повноважень [3, с. 302].

Діяльність усіх суб'єктів – територіальної громади, органів і посадових осіб місцевого самоврядування – повинна бути спрямована на забезпечення:

- ефективного захисту від злочинності, правопорушень і будь-яких форм насильства;
- кожній людині безпечного для життя і здоров'я довкілля;
- умов для одержання роботи й досягнення цим особистої фінансової самостійності;
- достатньої пропозиції й вибору доступного за ціною житла;
- гармонічного балансу між усіма, хто користується вулицями: громадським транспортом; власниками автомобілів, велосипедів, мотоциклів; пішоходами;
- організації установ, які сприяють підтримці фізичного і психологічного здоров'я жителів міст, селищ, сіл;
- умов життя, що сприяють досягненню особистого добробуту,

соціального, культурного, морального й духовного розвитку особистості;

- доступу всіх жителів незалежно від віку, здібностей і прибутку до спортивних споруд, організації місць проведення дозвілля;

- умов для мирного співіснування різноманітних культурних, етнічних і релігійних общин, розвитку культурних і творчих видів діяльності й участі в них широкого загалу жителів;

- зберігання й реставрацію історичних споруджень, розвитку якісної сучасної архітектури, створення естетичного, самобутнього образу населених пунктів;

- розвитку економіки, зберігання рівноваги між економічним розвитком та охороною довкілля;

- різноманітного асортименту доступних і якісних послуг і товарів, що надаються комунальними та інших форм власності підприємствами;

- раціональне, ретельне, ефективне, справедливе використання природних ресурсів на користь усіх жителів сіл, селищ, міст;

- розвитку зручних для населення соціальних, транспортних і виробничих систем.

Місцеве самоврядування здійснюється для загального блага, створення умов, що забезпечують гідне життя й вільний розвиток кожного члена територіальної громади. Визнання, дотримання й захист конституційних і законних прав та свобод людини і громадянина – обов'язок усіх суб'єктів місцевого самоврядування.

Функції місцевого самоврядування, на наш погляд, можна визначити, як основні напрями діяльності суб'єктів місцевого самоврядування, які обумовлені роллю і призначенням цього інституту громадянського суспільства. Основні напрями їх діяльності можна виділити на основі аналізу сутності, яка детермінує внутрішні ознаки явища, цілі й завдання, а також правових норм, у яких закріплено компетенцію місцевого самоврядування. В.Б. Авер'янов стверджує, що вивчення практики компетенційної нормотворчості свідчить, що спроби текстуального розмежування в нормативних актах функцій і повноважень не призводять до бажаної чіткості у правовому регулюванні, оскільки в багатьох випадках формулювання виявляються однаковими [1, с. 192]. Прикладів подібного нормативного закріплення функцій органів у національному законодавстві достатньо, що ще раз підкреслює актуальність наукових досліджень у цій сфері і необхідність розробки рекомендацій по вдосконаленню законотворчої роботи. Правове визначення функцій місцевого самоврядування, його органів і посадових осіб на концептуально нових методологічних засадах сприятиме ста-

новленню й розвитку цього важливого інституту громадянського суспільства.

- Список літератури:** 1. *Аверьянов В.Б.* Повышение качества правовой регламентации распределения функций в аппарате государственного управления // Совершенствование аппарата государственного управления (конституционный аспект) / Под общ. ред. *В.В.Цветкова.* - К.: Наук. думка, 1982. - 372 с. 2. *Баглай М.В., Габричидзе Б.Н.* Конституционное право Российской Федерации. - М.: Инфра-М, 1996. - 509 с. 3. *Баймуратов М.* Законодавство України про місцеве самоврядування: актуальні питання реалізації // Зб. наук. пр. Акад. держ. управління. - К.: Акад. держ. управління, 1999. - С. 301-307. 4. *Баймуратов М.О., Батанов О.В.* Деякі теоретичні аспекти становлення функцій територіальних громад в Україні // Вісн. Одеськ. ін-ту внутр. справ. - 1999. - № 1. - С. 33-37. 5. *Батанов О.В.* Основні напрями і види діяльності територіальних громад: проблеми класифікації // Вісн. Одеськ. ін-ту внутр. справ. - 1998. - № 4. - С. 21-25. 6. *Батанов О.* Функції територіальних громад як специфічних суб'єктів конституційного права // Право України. - 1998. - № 8. - С. 22-26. 7. *Бахрах Д.Н.* Административное право: Учебник для вузов. - М.: Изд-во БЕК, 1996. - 368с. 8. Большой энциклопедический словарь. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Большая Рос. энцикл.; СПб.: "Норинт", №1999. - 1456 с. 9. *Выдрин И.В.* Территориальный коллектив как субъект местного самоуправления (государственно-правовые аспекты) // Правоведение: Изв. высш. учеб. завед. - 1992. - № 4. - С. 89-92. 10. *Драго Р.* Административная наука / Пер. с фр. - М.: Прогресс, 1982. - 245с. 11. *Дробуш І.* Розмежування функцій органів місцевого самоврядування та органів державної виконавчої влади // Право України. - 2001. - № 10. - С. 20-24. 12. *Коваль Л.В.* Адміністративне право: Курс лекцій для студ. юрид. вузів та фак. - К.: Вентурі, 1998. - 208с. 13. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учебник: В 4-х т. // Отв. ред. *Б.А. Страшун* - М.: Изд-во БЕК, 1995. - Т.1-2. - 448с. 14. *Кравченко В.В., Пітцик М.В.* Муніципальне право України: Навч. посібник. - К.: Атака, 2003. - 672с. 15. *Кузьмін О.Є., Мельник О.Г.* Теоретичні та прикладні засади менеджменту: Навч. посібник. - Львів: Нац. ун-т "Львівська політехніка", "Інтелект-Захід", 2002 - 228 с. 16. *Кутафин О.Е., Фадеев В.И.* Муниципальное право Российской Федерации. - М.: Юристъ, 1997. - 428с. 17. Муниципальное право Российской Федерации: Учебник. - 2-е изд. / Под ред. *Ю.А.Дмитриева.* - М.: Профобразование, 2000 - 800с. 18. Муніципальне право України: Підручник / За ред. *В.Ф.Погорілка, О.Ф.Фрицького.* - К.: Юрінком Інтер, 2001. - 352с. 19. Определение и пределы принципа subsidiarity: Докл. Коорд. комитета по мест. и регион. властям (CDLR) // Коммуны и регионы Европы. - Вып. 55. - Страсбург: Изд. СЕ, 1994. - С. 8-15. 20. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.97р.// Відом. Верхов. Ради України. - 1997. - № 24. - Ст. 170. 21. Про столицю України – місто-герой Київ: Закон України від 21.05.97р.// Відом. Верхов. Ради України. - 1999.- № 11.- Ст. 79. 22. *Смирнов Э.А.* Основы теории организации. - М.: Аудит, ЮНИТИ, 1998. - 375 с. 23. *Ярмиш О.Н., Серьогін В.О.* Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні: Навч. посібник. - Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002 - 672с.

Надійшла до редакції 05.09.2003 р.